

3. Кримінальне право України. загальна частина / М. І. Мельник, В. А. Клименко. – К. : Атіка, 2009. – 408 с.
4. Келина С. Г. Основания уголовного-правового запрета : материалы 4 советско-западногерманского симпозиума по криминологии, уголовному праву и процессу. – Киев, 1990. – С. 6-13.
5. Права человека : сборник международных документов. – М., 1998.
6. Права людини і професійні стандарти для юристів в документах та міжнародних організацій. – Амстердам-Київ : Geneva initiative on psychiatry. 1996. – 341 с.
7. Актуальні проблеми теорії та історії прав людини, права, держави і політології : збірник наукових праць студентів і аспірантів / під ред. Ю. М. Оборотов. – Одеса, 2003. – С. 253.
8. Кримінальне право України. загальна частина / М. І. Мельник, В. А. Клименко. – К. : Атіка, 2009. – 408 с.
9. Юридична енциклопедія / під ред. Ю. С. Шемшученко [та ін.] ; НАН України, Інститут держави і права ім. В. М. Корецького. – К. : Вид-во “Українська енциклопедія” ім. М. П. Бажана, 1998. – 669 с
10. Шеслер А. В. Содержание общественной опасности преступления // Актуальные проблемы борьбы с преступностью и правоприменительной практики : межвузовский сборник научных трудов. Выпуск 5. – Красноярск : Сибирский юридический институт МВД России, 2002. – С. 31.
11. Грищук В. К. Кримінальне право України: Загальна частина : навч. посіб. для студентів юрид.фак. вищ. навч. закл. / В. К. Грищук. – К. : Видавничий Дім “ІнЮре”, 2006. – 568 с.
12. Конституція України: Офіц. текст: Коментар законодавства України про права та свободи людини і громадянина : навч. посібн. / авт.-уклад. М. І. Хавронюк. – 2-ге вид., переробл. і допов. – К. : Видавництво А.С.К., 2003. – 384 с.

Жмур Ю. М. Підстави криміналізації злочину порушення недоторканності житла за ст. 162 КК України.

В статье, автор пытается определить основания и условия криминализации деяния “нарушение неприкосновенности жилища”, и определить степень общественной опасности преступления.

Ключевые слова: общественная опасность преступления, криминализация деяния, неприкосновенность жилища.

Zhmur U. Grounds criminalization crime integrity violation housing st. 162 Criminal Code of Ukraine.

In this paper, the author tries to define the grounds and conditions criminalize the conduct of a “violation of the privacy of home”, and to determine the degree of social danger of the crime.

Keywords: social danger of the crime, the criminalization of acts, immunity of home.

**Батулинська А. А.
Національна академія внутрішніх справ**

ІСТОРИЧНІ АСПЕКТИ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ НЕПОВНОЛІТНІХ

Стаття присвячена історичним аспектам кримінальної відповідальності неповнолітніх та актуальним завданням матеріалізації ідей, пов'язаних із застосуванням до неповнолітніх осіб звільнення від кримінальної відповідальності.

Ключові слова: неповнолітні, кримінальна відповідальність, покарання

Злочинність неповнолітніх в даний час є однією з найбільш актуальних проблем сучасного суспільства, її частка в загальній структурі злочинності постійно

збільшується, і відповідно до цього зростає і суспільна небезпека діянь неповнолітніх.

Увагу вивченню кримінальної відповідальності неповнолітніх приділяли такі вітчизняні та зарубіжні вчені: М. І. Ветров, А. І. Долгова, А. Ф. Зелінський, В. Н. Кудрявцев, Н. Ф. Кузнєцова, А. Й. Міллер, Г. М. Міньковський, А. А. Піонтковський, В. Ф. Пірожков, С. Л. Рубінштейн, С. А. Тарарухін.

Встановлюючи знижений мінімальний вік кримінальної відповідальності, законодавець вважає, що з цього вікового порогу неповнолітній може сприймати відповідний кримінально-правову заборону і керуватися нею у поведінці.

Відразу необхідно зазначити, що сучасне кримінальне законодавство більшості країн світу враховує психічні особливості неповнолітнього, специфіку усвідомлення ним кримінально-правових заборон і, у зв'язку з цим, встановлює мінімальний вік кримінальної відповідальності.

Втім, подібний підхід був властивий не тільки сучасному законодавству. У перших пам'ятках російського права: "Руській правді", Псковської і Новгородський судних грамотах, Судебнику 1550 р. – вікові межі, з досягненням яких особа могла відповідати за своє діяння в кримінальному порядку, не були встановлені [1, с. 237]. Це сталося тільки в 1669 р., коли були прийняті доповнення до Соборного Уложення 1649 р. (Олексія Михайловича), де було зазначено, що "якщо юнак семи років вб'є, то він винен буде". З цього правового акту бере свій початок процес формування механізму кримінально-правового регулювання віку суб'єкта злочину. Раніше в Градських законах було правило: "Якщо юнак семи років вб'є, то не винен тобто смерті", що знайшло відображення в Новоуказніє статті Розшукового наказу 1666 (ст. 79). [2, с. 176]

Військовий статут Петра I 1716 р. передбачав тільки вік, з якого наступає кримінальна відповідальність тільки у статті про крадіжки. Так, на статті 195 було сказано: "Покарання за крадіжку звичайно зменшується або вельми залишається, якщо ... злодій буде дитина, який, щоб заздальгидь його від цього відучити, може від батьків своїх лозами покараний бути". Термін немовля при цьому не розкривався, швидше за все, це вважалися особи молодше 10 років.

Указом Катерини II 26 червня 1765 р. були введені правила про покарання осіб, що досягли 10 років. Усіх осіб молодше 17-річного віку, обвинувачених у злочинах, що тягнуть за собою смертну кару або батіг, велено було направляти в Сенат, де до них застосовувалися заходи з урахуванням їх розвитку і провини в скоєному діянні. Тим, кому було менше 17 років, і вони скоювали злочин, що не передбачав страти, вирок визначався на місяцях: особам віком від 15 до 17 років – батогами, а від 10 до 15 років – різками, ті, хто не досяг 10 років, не притягувалися до кримінальної відповідальності, але віддавалися батькам або поміщику, і у вчинених злочинах вони не підозрювалися [3, с. 148].

Звід законів 1832 р., який відповідав положенням Указу 1765 р., визнавав, що особа у віці 10 років є суб'єктом злочину, і в такому вигляді був відображений у другому видання Зводу 1842 р. Звід визнавав абсолютно неосудними і віддавав винних без судового розгляду і без покарання на виправлення батькам, родичам або опікунам.

Суб'єктом злочину і по Уложенню про покарання кримінальні та виправні 1845 р. визнавалося також фізична осудна особа, яка досягла 10-річного віку. У цьому

документі була представлена багаторівнева система, що встановлює як різні вікові межі кримінальної відповідальності неповнолітніх, так і спеціальний механізм її реалізації для кожної вікової групи. Діти до 10 років не притягувалися до кримінальної відповідальності, згідно з п. 1 ст. 137, а віддавалися батькам або благонадійним родичам для домашнього виправлення, на цій підставі в дійсності граничним строком першого періоду було виповнення 10 років. Відповідальність неповнолітніх 10-13-річного віку вже передбачалася, але з певними обмеженнями. Неповнолітні від 14 до 21 року несли більш серйозну кримінальну відповідальність, ніж молодші, але і їх відповідальність порівняно з дорослими злочинцями була неповною. Головне, що відрізняло аналізований закон, – це те, що чітко простежується система пом'якшення покарання як по вигляду, так і за розміром в залежності від віку неповнолітнього, що вчинив злочин: до 7 років, від 7 до 14 років і від 14 до 21 року.

Але вже при виданні Уложення 1845 р. вік довелося поділити на два - від 7 до 10 та від 10 до 14 років, а після видання судових статутів 1845 р. встановлено поділ юнацького віку на два періоди – від 14 до 17 і від 17 до 21 року. “Діти, яким менше десяти років від народження, не піддаються судовому переслідуванню і визначеним за законом покаранням” (ст. 137 Уложення 1845 р.). Звід законів 1852 р. зберіг систему кримінальної відповідальності неповнолітніх. Аналізоване Уложення зі змінами та доповненнями діяло до початку ХХ ст. і вік кримінальної відповідальності неповнолітніх за ці роки не змінювався.

Прогресивні діячі ХІХ ст., відомі вчені, прихильники гуманного ставлення до неповнолітніх проводили постійну роботу із залучення уваги суспільства до проблем злочинності неповнолітніх. Багато в чому завдяки їхньому впливу в 1897 р. був прийнятий спеціальний Закон “Про зміну форм і обрядів судочинства щодо неповнолітніх”. Положення цього Закону орієнтувалися на загальноприйняті прогресивні тенденції в області призначення покарання неповнолітнім і свідчили про те, що в державі відбувалося запозичення передового досвіду інших держав.

У 1903 р. було затверджено Кримінальне уложення, прогресивні положення якого не втратили своєї актуальності до наших часів. Так, з цього Уложення кримінальної відповідальності підлягали підлітки, які досягли 10-річного віку. “Не ставиться в провину злочинне діяння, вчинене малолітнім, які не досягли десяти років” (ст. 40 Укладення 1903 р.), так як вони до десятирічного віку не могли в повному обсязі усвідомлювати вчинені ними протиправні діяння. Таким чином, наука і практика кримінального права вважала вік до десяти років віком безумовної неосудності малолітньої особи [4, с. 347].

Уложення 1845 р. і Уложення 1903 р., по-перше, визначають, з якого віку починається і закінчується отрочні роки взагалі і визначають однаково: від 10 до 17 років. По-друге, визначено таких неповнолітніх умовно осудними. При цьому старе Уложення 1845 р. вважало осудним тільки того з них, хто діяв “з розумінням”; Уложення 1903 р. – “здатного розуміти властивість і значення скоєного і що може керувати своїми вчинками” [5, с. 13].

Таким чином, вперше в російському законодавстві нижня межа настання кримінальної відповідальності для неповнолітніх була закріплена ще в ХVІІ ст. У ХІХ ст. питання про співвідношення віку неповнолітніх, усвідомлення ними

кримінально-правових заборон і настанням кримінальної відповідальності активно обговорювалося в науці кримінального права, а в чинному кримінальному законодавстві була введена науково обгрунтована “кримінально-правова вікова періодизація” неповнолітніх, цілком об’єктивно відбиває психічні процеси, що відбуваються в їх свідомості [7, с. 340].

Радянська влада незабаром після Жовтневої революції висунула гасло: “Для дітей немає суду і тюрми”, який знайшов своє втілення в Декреті РНК РРФСР від 14 січня 1918 р. Цей Декрет встановив кримінальну відповідальність з досягненням 17-річного віку, а справи про суспільно небезпечні діяння, скоєних у віці до 17 років, ставилися до ведення комісій про неповнолітніх.

У перші роки існування радянської влади законодавство про кримінальну відповідальність неповнолітніх неодноразово змінювалося. Разом з тим пріоритет як і раніше належав заходам переконання і виховання, а не заходам кримінального покарання. Кримінальна політика держави щодо неповнолітніх була спрямована в першу чергу на їх виправлення. За Декретом від 14 березня 1920 р. “Про справи неповнолітніх, обвинувачених у суспільно небезпечних діях”, до відання комісій були віднесені справи неповнолітніх у віці до 18 років. Одночасно Декрет визнавав можливої кримінальну відповідальність неповнолітніх у віці від 14 до 18 років, але лише за умови, що комісія визнає недостатнім застосування нею заходів медико-педагогічного впливу [7, с. 316].

На практиці залучення неповнолітніх до кримінальної відповідальності обмежувалося випадками посягань на життя, заподіяння тяжких поранень, зґвалтувань та інших небезпечних для суспільства злочинів.

Чинне законодавство передбачає, що кримінальній відповідальності та покаранню підлягають особи, яким до скоєння злочину виповнилось 16 років (ст. 22 КК України). Лише за деякі злочини, спеціально вказані в законі, кримінальна відповідальність може настати з 14 років. Кримінальний кодекс України враховуючи біологічні, соціальні та психологічні особливості неповнолітніх, по-новому визначає їх кримінальну відповідальність та покарання.

По-перше, чинний КК України виділяє окрему систему покарань, які можуть бути застосовані до неповнолітніх, визнаних винними у скоєнні злочину. Відповідно до ст. 98 КК України до неповнолітніх можуть бути застосовані лише п’ять видів основних покарань (штраф, громадські роботи, виправні роботи, арешт, позбавлення волі на певний строк), а також два види додаткових (штраф та позбавлення права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю). Водночас їх не можна карати, наприклад, обмеженням волі та довічним позбавлення волі. На відміну від дорослих, у них не можна конфісковувати майно.

По-друге, КК України передбачив особливі розміри покарань неповнолітніх. Так, максимальний розмір штрафу для такої особи може становити п’ятсот неоподатковуваних мінімумів доходів громадян (для дорослих – тисяча, а в деяких випадках – і більше). Якщо громадські роботи дорослим можуть бути призначені на строк від шістдесяти до двохсот сорока годин, то неповнолітнім – від тридцяти до ста двадцяти годин. Покарання у вигляді виправних робіт може бути призначено неповнолітньому на строк від двох місяців до одного року, тоді як дорослому – від

шести місяців до двох років. Також зменшено розмір відрахувань із суми заробітку засудженого-неповнолітнього: він становить 5-10 відсотків (для дорослих 10-20 відсотків). Коротший для неповнолітніх і строк арешту, а позбавлення волі їм може бути призначено на строк не більш як 10 років (і лише за умисне позбавлення життя людини – до 15 років) [8, с. 21].

Ще вужче коло покарань, що можуть бути застосовані до неповнолітніх, які не досягли 16-річного віку. Переважна більшість санкцій єдиним покаранням за вчинення такими особами злочинів передбачає позбавлення волі на певний строк. Лише в ч. 1 ст. 185 КК України (крадіжка, що карається штрафом до п'ятдесяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або виправними роботами на строк до двох років, або позбавленням волі на строк до трьох років), ч. 1 ст. 186 КК України (грабіж, що карається штрафом від п'ятдесяти до ста неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або виправними роботами на строк до двох років, або позбавленням волі на строк до чотирьох років), ч. 1 ст. 277 КК України (пошкодження шляхів сполучення і транспортних засобів, що карається штрафом до ста неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або виправними роботами на строк до двох років, або позбавленням волі на строк до трьох років) альтернативою позбавлення волі є штраф .

У ч. 1 ст. 296 КК України (хуліганство, що карається штрафом від п'ятисот до тисячі неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або арештом на строк до шести місяців, або обмеженням волі на строк до п'яти років) єдиним покаранням, що може бути застосовано до таких неповнолітніх є штраф.

По-третє, КК України (ст. 97) передбачає можливість звільнення неповнолітнього, який уперше скоїв злочин невеликої тяжкості, від кримінальної відповідальності. Але за умови, що виправлення цього неповнолітнього можливе без застосування покарання. Дійшовши такого висновку, суд застосовує до підсудного неповнолітнього примусові заходи виховного характеру [9, с. 216].

По-четверте, виходячи з принципів гуманізму, КК України встановлює для неповнолітніх особливу підставу для звільнення від покарання. Йдеться про ситуацію, коли неповнолітній, який скоїв злочин невеликої або середньої тяжкості, щиро покався і в подальшому поведився бездоганно з правової точки зору. У цьому разі суд, дійшовши на момент встановлення вироку висновку про недоцільність застосування покарання до такого неповнолітнього, може звільнити його від покарання і застосувати до нього примусові заходи виховного характеру (застереження; обмеження дозвілля; передання неповнолітнього під нагляд батьків, педагогічного чи трудового колективу, інших осіб; покладення на нього обов'язку відшкодувати заподіяну шкоду; направити неповнолітнього до спеціальної навчально-виховної установи) [10, с. 375].

Разом з тим необхідно визнати, що застосування заходів кримінального покарання, яка б не була їхня ефективність, тепер уже недостатньо для стримування і тим більш істотного обмеження числа злочинів, скоєних неповнолітніми. У цих умовах стає як ніколи раніше актуальним завдання матеріалізації ідей, пов'язаних із застосуванням до зазначеної категорії осіб звільнення від кримінальної відповідальності.

Задоволення гострої потреби практики в якнайшвидшому вдосконаленні і

найбільш повному впровадженні положень, пов'язаних із звільненням неповнолітніх від кримінальної відповідальності, в сучасних умовах передбачає, по-перше, збереження і розвиток усього найбільш цінного, створеного в минулі роки, і, по-друге, облік тих змін, які відбулися і відбуваються в державі і суспільстві. Складність вирішення проблем звільнення від кримінальної відповідальності неповнолітніх пов'язана з їх віковими особливостями, без урахування яких неможливо забезпечити сувору індивідуалізацію у виборі способів і засобів впливу на неповнолітніх у поєднанні з максимальною гарантією дотримання їх прав і законних інтересів. Саме розуміння сутності та специфіки злочинів, скоєних неповнолітніми, обумовлює необхідність застосування до них інституту звільнення від кримінальної відповідальності.

Використані джерела:

1. Законодательство Древней Руси / под общей ред. док. юрид. наук, проф. О. И. Чистякова. – Том. 1 : Законодательство Древней Руси. – С. 237. – 432 с.
2. Корнілов А. В. Вік кримінальної відповідальності неповнолітніх за дореволюційним і радянським кримінальним правом // Актуальні питання формування правової системи Росії: збірник матеріалів регіональної науково-практичної конференції, Юрга, 3-4 жовтня 2003. – Томськ: Видавництво Томського університету, 2003. – С. 176-180.
3. Законодательство Древней Руси / под общей ред. док. юрид. наук, проф. О. И. Чистякова. – Том. 2 : Законодательство периода образования и укрепления Русского централизованного государства. – 518 с.
4. Законодательство Древней Руси / под общей ред. док. юрид. наук, проф. О. И. Чистякова. – Том. 8 : Судебная реформа. – 495 с.
5. Скрипченко Н. Ю. Розвиток законодавства про застосування примусових заходів виховного впливу щодо неповнолітніх злочинців (дорадянського, радянського та пострадянського періоду) // Питання ювенальної юстиції. – 2008. – № 1. – С. 13-17.
6. Михайленко П. П. Нариси з історії кримінального законодавства Української РСР / П. П. Михайленко. – К.: Вид-во Академії наук УРСР, 1959. – Ч. 1. – 439 с.
7. Фойницький І. Я. Курс уголовного судопроизводства. – Т. 1. – Санкт-Петербург: Издательство "Альфа", 1996. – 552 с.
8. Шнітенков А. В. Вчинення злочину вперше як умову звільнення від кримінальної відповідальності // Відомості Верховної Ради. – 2009. – № 4. – С. 16-21.
9. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України. – 5-те вид., переробл. та доповн. / за ред. М. І. Мельника, М. І. Хавронюка. – К.: Юридична думка, 2008. – С. 495.
10. Кримінальне право України: Загальна частина: підручник. – 2-е вид. / за ред. проф. М. І. Бажанова. – К.: ЮрінкомІнтер, 2005. – 480 с.

Батулинская А. А. Исторические аспекты уголовной ответственности несовершеннолетних.

Статья посвящена историческим аспектам уголовной ответственности несовершеннолетних и актуальным заданиям материализации идей, связанных с применением к несовершеннолетним лицам освобождение от уголовной ответственности.

Ключевые слова: несовершеннолетние, уголовная ответственность, наказание.

Batulinskaya A. Historical aspects of the criminal responsibility of minors.

Article focuses on the historical aspects of the criminal liability of minors and urgent tasks materialization of ideas related to minors sprimeneniyam exemption from criminal liability.

Keywords: juvenile, criminal liability, punishment.